

به نام خدا

معاونت در جرم در حقوق جزای اسلام

(بررسی تطبیقی در فقه امامیه و اهل سنت)

محمدعلی شهرآبادی

انتشارات سیمرغ خراسان ۱۳۹۳

سرشناسه: شهرآبادی، محمدعلی، ۱۳۶۳ -
عنوان و نام پدیدآور: معاونت در جرم در حقوق جزای اسلام (بررسی تطبیقی در فقه
امامیه و اهل سنت) / محمدعلی شهرآبادی.
مشخصات نشر: مشهد: سیمرغ خراسان، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری: ۲۸۰ ص:؛ ۱۴/۵×۲۱/۵ س.م.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۰۲۹-۷۹-۵
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
موضوع: شریک جرم (فقه)
موضوع: شریک جرم - ایران
رده بندی کنگره: ۱۳۹۳ عم ۹ ش ۳/ ۱۹۵ BP
رده بندی دیویی: ۲۹۷/۳۷۵
شماره کتابشناسی ملی: ۳۷۵۲۲۸۰

مشهد: بلوار شهید مطهری - مطهری ۶۴ - پلاک ۳۷

تلفن: ۰۹۱۵۷۰۰۱۰۳۰

www.Simorgheshorasan.ir

نام کتاب: معاونت در جرم در حقوق جزای اسلام

مؤلف: محمدعلی شهرآبادی

ناشر: انتشارات سیمرغ خراسان

ویراستار: جواد شریفی

طراح جلد و صفحه آرا: روح الله برزنونی

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

قطع: رقعی / چاپ اول ۱۳۹۳

چاپ: دقت

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۰۲۹-۷۹-۵

قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

درآمد

فصل اول: کلیات

۱-۱. مفاهیم

۱-۱-۱. مفهوم معاونت

۱-۱-۱-۱. معنای لغوی

۱-۱-۱-۲. معنای اصطلاحی

۱-۱-۱-۳. مقایسه‌ی معاونت با اصطلاحات مشابه

۱-۱-۱-۱-۱. معاونت و شرکت

۱-۱-۱-۲-۱. معاونت و تسبیب

۱-۱-۲. اثم، جرم، عدوان

۱-۲-۱. معانی لغوی و اصطلاحی اثم، عدوان و جرم

۱-۲-۱-۱. رابطه اثم و جرم

۲-۱. مبانی فقهی معاونت در جرم

۱-۲-۱. فقه امامیه

۱-۱-۲-۱. کتاب

۱-۱-۲-۱-۱. آیه ۲ سوره مائده

۱-۱-۲-۱-۲. آیه ۸۵ سوره نساء

۱-۲-۱-۲. سنت

۱-۲-۱-۲-۱. روایات مربوط به معاملات

۱-۲-۱-۲-۱-۱. روایات منع کمک بر علیه مؤمن

۱-۲-۱-۲-۱-۲. روایات منع کمک به ظالمان

۱-۲-۱-۲-۱-۴. استدلال بر مطلوب با مفروضات مخالفین

۱-۲-۱-۳. اجماع

- ۵۹ ۴-۱-۲-۱. حکم عقل
- ۶۰ ۱-۴-۱-۲-۱. حکم عقل به عدم حرمت مقدمه حرام
- ۶۷ ۵-۱-۲-۱. وجوب نهی از منکر
- ۷۵ ۲-۲-۱. فقه اهل سنت
- ۷۶ ۱-۲-۲-۱. سنت
- ۷۸ ۲-۲-۲-۱. کلمات فقها
- ۸۳ ۳-۲-۲-۱. قاعده سد ذرایع
- ۸۳ ۱-۳-۲-۲-۱. مفهوم لغوی و اصطلاحی سد ذرایع
- ۸۵ ۲-۲-۲-۲-۱. نظرات فقهای عامه در ارتباط با قاعده سد ذرایع
- ۸۸ ۴-۳-۲-۲-۱. ادله قاعده سد ذرایع
- ۹۶ ۳-۱. ماهیت معاونت در جرم
- ۹۶ ۱-۳-۱. استعاره‌ای یا استقلالی بودن مجازات معاون
- ۹۶ ۱-۱-۳-۱. تبیین مطلب
- ۹۹ ۲-۱-۳-۱. بررسی بحث از منظر فقهی
- ۱۰۲ ۲-۳-۱. معاونت جرمی حق الهی یا حق الناسی
- ۱۰۷ ۴-۱. تعارض قاعده‌ی حرمت معاونت بر اثم با دیگر قواعد
- ۱۱۱ **فصل دوم: شرایط معاونت**
- ۱۱۳ ۱-۲. شرایط مادی معاونت
- ۱۱۳ ۱-۱-۲. جرم بودن و حرام بودن فعل مباشر
- ۱۱۵ ۲-۱-۲. عمل شخص معین
- ۱۱۸ ۳-۱-۲. تقدم یا اقتران فعل معاون با فعل مباشر
- ۱۲۰ ۴-۱-۲. تحقق فعل معاونت
- ۱۲۰ ۱-۴-۱-۲. اثر انصراف معاون
- ۱۲۱ ۲-۲. شرایط روانی معاونت

۱۲۲	۱-۲-۲. معاونت در جرائم عمدی
۱۲۲	۱-۱-۲-۲. تبیین
۱۲۳	۲-۱-۲-۲. معنای قصد
۱۲۴	۳-۱-۲-۲. بیان نظریات فقها
۱۳۲	۴-۱-۲-۲. نقد و بررسی
۱۴۲	۲-۲-۲. معاونت در جرائم غیر عمدی
۱۴۲	۱-۲-۲-۲. تبیین
۱۴۴	۲-۲-۲-۲. بیان نظریات فقها
۱۴۶	۳-۲-۲. علم به ترتب فعل مباشر
۱۴۹	۴-۲-۲. علم به تحقق فعل مباشر
۱۵۰	۵-۲-۲. معین بودن قصد معاون
۱۵۵	فصل سوم: اشکال معاونت
۱۵۷	۱-۳. معاونت در جرم تام
۱۵۷	۲-۳. معاونت در شروع به جرم
۱۵۷	۱-۲-۳. از منظر حقوقی
۱۵۸	۲-۲-۳. از منظر فقهی
۱۵۸	۱-۲-۲-۳. معاونت در شروع به جرم
۱۶۴	۲-۲-۲-۳. شروع به جرم معاونت
۱۶۴	۳-۳. معاونت در معاونت
۱۶۵	۱-۳-۳. معاونت عرضی
۱۶۷	۲-۳-۳. معاونت طولی
۱۷۳	۴-۳. معاونت بزه دیده
۱۷۵	۱-۴-۳. مسئولیت بزه دیده از منظر فقهی
۱۷۶	۱-۴-۳. صور معاونت بزه دیده و احکام آن

۱۷۹	۳-۴-۱-۲. حرمت استقلالی فعل بزه دیده
۱۸۱	۳-۵. معاونت در تبانی
۱۸۱	۳-۵-۱. تبانی در حقوق عرفی
۱۸۲	۳-۵-۲. تبانی از منظر فقهی
۱۸۵	فصل چهارم: معاونت در انواع جرائم
۱۸۷	۴-۱. معاونت در حدود
۱۸۹	۴-۱-۱. محاربه و افساد (طلیع و ردء)
۱۹۰	۴-۱-۱-۱. در فقه امامیه
۱۹۰	۴-۱-۱-۲. در فقه اهل سنت
۱۹۳	۴-۱-۱-۳. رابطه‌ی محاربه و افساد فی الارض
۱۹۳	۴-۱-۱-۳-۱. نظرات فقها
۱۹۵	۴-۱-۱-۳-۲. نقد و بررسی
۲۰۰	۴-۱-۲. ساقی شراب
۲۰۱	۴-۱-۳. نگاه داشتن دیگری برای زنا
۲۰۲	۴-۲. معاونت در قصاص و دیات
۲۰۲	۴-۲-۱. معاونت در قتل به وسیله‌ی امساک (نگه داشتن) مقتول
۲۰۲	۴-۲-۱-۱. فقه عامه
۲۰۵	۴-۲-۱-۲. فقه امامیه
۲۰۶	۴-۲-۱-۲-۱. روایات وارده در این زمینه
۲۰۸	۴-۲-۱-۲-۲. کلمات فقها
۲۱۰	۴-۲-۱-۳. ماهیت مجازات ممسک
۲۱۰	۴-۲-۱-۳-۱. از منظر فقه اهل سنت
۲۱۱	۴-۲-۱-۳-۲. از منظر فقه امامیه
۲۱۷	۴-۲-۲. معاونت به وسیله امر و اکراه به قتل

۲۱۷	۱-۲-۲-۴. در فقه امامیه
۲۲۲	۲-۲-۲-۴. در فقه اهل سنت
۲۲۲	۱-۲-۲-۲-۴. معاونت به وسیله‌ی امر به قتل
۲۲۶	۲-۲-۲-۲-۴. معاونت به وسیله‌ی اکراه به قتل
۲۳۰	۳-۲-۴. معاونت به شکل راهنمایی کردن
۲۳۲	۴-۲-۴. معاونت به وسیله فراری دادن قاتل
۲۳۴	۵-۲-۴. معاونت به وسیله‌ی تملأؤ
۲۳۷	۳-۴. معاونت در تعزیرات
۲۳۸	۱-۳-۴. تبیین مفهوم تعزیر
۲۳۸	۱-۱-۳-۴. تعزیر در لغت
۲۳۹	۲-۱-۳-۴. تعزیر در اصطلاح
۲۴۲	۲-۳-۴. انواع تعزیرات (حکومتی و شرعی - منصوص و غیر منصوص)
۲۴۳	۱-۲-۳-۴. نظرات در ماهیت تعزیر منصوص
۲۴۴	۲-۲-۳-۴. نقد و بررسی
۲۵۰	۳-۳-۴. محدوده اجرای تعزیرات
۲۵۳	۴-۳-۴. مجازات معاون جرائم تعزیری
۲۵۴	۵-۳-۴. عدم تفاوت مجازات معاون در تعزیرات شرعی و حکومتی
۲۵۷	۶-۳-۴. امکان تشدید مجازات معاون نسبت به مباشر
۲۶۱	نتیجه‌گیری و پیشنهادها
۲۶۳	منابع

درآمد

با پیروزی انقلاب اسلامی و تشکیل نظام جمهوری اسلامی، فقه کیفری اسلام که در لابلای کتاب‌های فقهی محصور مانده بود و حتی در عرصه آموزش و پژوهش در حوزه‌های علمیه هم کمتر به آن پرداخته می‌شد، وارد متن جامعه شد. بسیاری از مقررات جزایی اسلام، گاه با شتاب‌زدگی به صورت قوانین لازم‌الاجراء درآمد و هم‌زمان در معرض پرسش‌های گوناگون قرار گرفت. درباره معاونت در جرایم پرسش‌های مهمی مطرح شده است. برای نمونه:

دیدگاه حقوق جزای اسلام در ارتباط با مسئله‌ی معاونت در جرم چیست؟
و به تعبیری دیگر چرایی جرم‌انگاری معاونت در فقه امامیه و اهل سنت چگونه تبیین می‌شود؟

آیا در مبانی اتخاذی در حقوق جزای اسلام نسبت به مسئله‌ی معاونت در جرم، تفاوت بین مذاهب مختلف دیده می‌شود؟

شرایط تحقق معاونت از دیدگاه حقوق جزای اسلام، چیست؟

آیا تفاوتی بین فقه امامیه و اهل سنت، در این زمینه وجود دارد؟

اشکال معاونت در جرم از منظر حقوق جزای اسلام چیست؟

دیدگاه فقهای امامیه در ارتباط با مجازات معاون، در جرائم مختلف چه

تفاوتی با دیدگاه فقهای اهل سنت دارد؟

پاسخ به این پرسش‌ها در پرتوی مطالعات و بررسی‌های فقیهانه و کنکاش در متون اسلامی میسر خواهد بود. البته پژوهشگر، شاید در این مسیر با چالش‌های متعددی از جمله عدم بیان فروعات مستحدثه و جدید در متون دینی روبرو شود

اما با توجه به احادیثی مانند روایت مشهور «عَلَيْنَا إِقْفَاءُ الْأُصُولِ وَعَلَيْكُمْ التَّفَرُّعُ»^۱ باید با به کارگیری اصول و قواعد عقلی و منطقی بر این مشکلات فایق آید.

توجه به نکته‌ای مهم اهمیت تحقیق در این زمینه را دوچندان می‌کند و آن نکته این است که: انسان در طول تاریخ حیات خود به صورت گروهی و اجتماعی زیسته است، لذا بدون همراهی با هموعان خود، زندگی بر او متعذر یا متعسر می‌شود. طبع منفعت‌گرای انسان باعث شده است تا بتوان گفت: این تعاون و همکاری، همان‌گونه که در جهت مثبت موجب رشد و تعالی انسان شده دارای آثار سوء و منفی نیز می‌باشد؛ که از نظر منفی و ضداجتماعی آن نیز قابل بررسی و کارشناسی است؛ زیرا تعاون فکری و همکاری عملی چند نفر، ارتکاب جرائم را آسان‌تر می‌کند. این مطلب در دنیای امروزی که جرائم به سبب پیچیدگی و تخصصی شدن، بیشتر با تشکیل باندها و گروه‌های تبه‌کاری ارتکاب می‌یابد؛ مشهودتر است. علاوه بر این که، مجرمان حرفه‌ای با استفاده از دیگران به عنوان مباشر، خود پشت پرده قرار گرفته و با سوءاستفاده از دیگران به اهداف شوم خود دست می‌یابند. لذا قانون‌گذاران پس از تجربه‌های طولانی به این نتیجه رسیده‌اند که برای مقابله با این پدیده، در کنار مباشر جرم، به معاون نیز توجه شود و او نیز به مجازات اعمال خود برسد. از نگاه دین نیز قواعد کلی زیادی مبنی بر ممنوعیت همکاری با بزه‌کاران موجود است. قرآن کریم به نقل از حضرت موسی، تعهد ایشان مبنی بر عدم پشتیبانی از مجرمین را بیان می‌دارد: «قَالَ رَبِّ بِمَا أَتَعَمَّتْ عَلَيَّ فَلَنْ أَكُونَ ظَهِيراً لِلْمُجْرِمِينَ»^۲ و نیز در

۱. وسائل الشیعه ج ۲۷، ص ۶۲

۲. قصص، ۱۷.

روایات اسلامی، نسبت به ترک مساعدت جانین، هشدارهای فراوانی داده شده است. لیکن با تمام تلاش‌هایی که در این زمینه صورت گرفته است؛ سؤالات و ابهامات فراوانی پیرامون این مسئله به‌ویژه در ارتباط با مبانی مذاهب اسلامی نسبت به بحث معاونت در جرم و میزان انطباق این نظریات با یکدیگر و نیز شرایط تحقق معاونت و مجازات معاون از منظر مذاهب اسلامی وجود دارد. این ابهامات، پرونده تحقیق را درباره موضوع فوق همچنان باز نگه داشته است و حل هر یک از این مشکلات گام مؤثری در وحدت جهان اسلام نسبت به اخذ موضعی واحد در حقوق جزای اسلام و نیز رفع مشکلات محاکم و مراجع قضایی خواهد بود. در این تحقیق، معاونت در جرم به‌عنوان نوع خاصی از مداخله در جرم مشخص گردیده است و به بررسی تطبیقی مبانی و شرایط و قواعد حاکم بر این نهاد حقوقی میان نظام کیفری مبتنی بر فقه امامیه، از یک طرف و از طرفی دیگر، نظام کیفری مبتنی بر فقه اهل سنت پرداخته شده است.

این بحث در کتب فقها و اصولیون شیعه تحت عنوان «اعانت بر اثم» یا «تعاون بر اثم و عدوان» و در کتب فقها و اصولیون اهل سنت با عنوان «قاعدة سد ذرایع» مطرح شده و دارای احکام خاصی می‌باشد. در تطبیق و مقارنه بین فقه امامیه و اهل سنت آن‌چه مشهود است، اشتراک در مبانی اصلی بحث و اختلاف در اجمال و تفصیل مبانی و شرایط معاونت در جرم است. فقهای امامیه در تبیین مبانی و شرایط معاونت در جرم، برخلاف فقهای عامه مباحث بسیار دقیق و کاربردی را مطرح و مورد بررسی قرار داده‌اند و ثمره آن در اتخاذ مبانی واحد در معاونت در انواع جرائم نمایان شده است. حال

آن که فقهای اهل سنت با توجه به عدم تبیین دقیق مبانی و شرایط معاونت در جرم، دچار اختلاف آراء و بیان نظریات متفاوت در حوزه مسئولیت کیفری معاون، شده‌اند به عنوان مثال در ارتباط با ممسک و طلیع و ردء فقهای امامیه نظر واحدی نسبت به مجازات این افراد ارائه کرده‌اند ولی فقهای اهل سنت در این زمینه نظرات متفاوتی را بیان داشته‌اند. البته با توجه به وحدت مبانی معاونت در جرم حرمت معاونت بر اثم - نزد فقهای امامیه و اهل سنت، نقاط مشترک زیادی بین دو دیدگاه قابل مشاهده است؛ و در مواردی نیز مانند امر و اکراه به قتل، در کلمات فقهای امامیه، با توجه به تعبد به نصوص شرعیه و عدم تمیز بین اکراه و امر و عدم تفکیک درجات اکراه، نوعی تشویش و اضطراب دیده می‌شود که در این زمینه فقهای اهل سنت مباحث را به نحو بهتری ارائه کرده‌اند. این نوشتار در چهار فصل تنظیم شده است. فصل اول که مربوط به کلیات است؛ حاوی مباحثی از قبیل مفاهیم معاونت و جرم و واژه‌های مرتبط و نیز مبانی جرم‌انگاری معاونت در فقه امامیه و اهل سنت و تطبیق آن‌ها و همچنین بررسی ماهیت معاونت، می‌باشد.

فصل دوم نیز به بررسی شرایط تحقق معاونت در جرم، اعم از شرایط مادی و معنوی، با تمام جزئیات آن می‌پردازد.

در فصل سوم انواع و صور مختلف معاونت از منظر فقه جزائی امامیه و اهل سنت مورد بررسی و تطبیق قرار گرفته است.

و در فصل چهارم به جرائم گوناگون - حدود، قصاص و تعزیرات، و مصادیق و احکام مربوط به آن از دیدگاه فقه امامیه و اهل سنت

پرداخته شده است.

به رغم تنگناها و کاستی‌های موجود، نگارنده تلاش کرده است برای پرسش‌های پیش گفته، پاسخ‌های درخور بیابد.

در پایان لازم است از زحمات بی‌دریغ آقای دکتر محمد خلیل صالحی عضو هیئت علمی دانشگاه قم، که در گردآوری نهایی مطالب این کتاب، نگارنده را یاری نمودند، تشکر و قدردانی نمایم. البته، کاستی‌های این کتاب، همه متوجه نگارنده است.

محمد علی شهرآبادی